

'MODERNLEŞME', 'POST-MODERNİZM' VE SİYASET

Zafer Cırhinlioğlu*

ÖZET

Bu makalede, 1960 ve 1970'li yıllarda yaygın bir şekilde benimsenmiş olan, 'modernleşme' kuramlarının içinde doğdukları ülkelerin dış siyasetleri doğrultusunda geliştirilmiş oldukları düşüncesi yeniden vurgulanmış ve 'bilimsel etik' açısından eleştirilmiştir. Kalkınma/gelişme sorununun her geçen gün az gelişmiş ülkelerin tartışma gündeminden uzaklaştığı günümüzde, 'modernleşme' çabaları yerini yavaş yavaş 'post-modern' söylemlere bırakmaya başlamıştır. Oysa, 'post-modern' söylemin, gelişmenin yönünü, rasyonellikten irrasyonelliğe doğru kaydırma ihtimali vardır. 'Modernleşme'lerini tamamlamamış ülkeler, 'post-modern' sürecin anlamını kavrama zorunda kalmışlardır. Bunun için, az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları, Batı'dan ödünç alınacak 'modern' ya da 'post-modern' söylemlerle değil, ancak, kendilerinin üretecekleri gerçekçi stratejilerle mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Post-modernizm, Siyaset, Az gelişmişlik.

ABSTRACT

MODERNISATION, POST-MODERNISM AND POLITICS

In this work, the conception, which gained wide acceptance in 1960's and 1970's and asserted that there was a close connection between classical/neo-modernisation theory and the foreign policy of the countries in which these theories had been developed, has been re-emphasised and criticised from the perspective of the principles of scientific ethic. In developing countries, the effort towards modernisation has been losing its meaning day by day in favour of post-modern discourse. However, it is very much possible in developing countries that the post-modern discourse might deviate the direction of the development from rationalism to irrationalism. For this reason, the development of the countries which are not yet fully modernised will not be achieved on the base of modern or post-modern discourses which are directly imported from the West. The real salvation of the undeveloped countries will be in the hand of their own people and scientists.

Key Words: Modernisation, Post-modernism, Politics, Underdevelopment.

* Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Sivas.

GİRİŞ

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bir çok Üçüncü Dünya Ülkesi ya da az gelişmiş ülke, artan bir hızla 'modernleşmek' istemektedir. Sanayi devrimini gecikmiş olarak yaşayan bu ülkeler, Batı ülkeleri ile aralarındaki mevcut tarihsel zaman farkını, daha hızlı 'modernleşerek' kapatmak eğilimindedir. Genel olarak, hem Batı'lı hem de az gelişmiş ülke aydınlarınca, 'modernleşme' süreci, görece olarak daha az zengin ve fakir ülkeleri zenginleştiren bir dönüşüm olarak düşünülmektedir. Bu anlamda, 'modernleşme' bir tür büyüme değnek gibi algılanmaktadır. Girdiği her ülkeyi, farklılaştıracak ve her açıdan, gelişmiş/Batı ülkelerine daha fazla yaklaştıracaktır. Daha doğru bir deyişle, geleneklerden koparak, modern koşullara uyum sağlamak olarak tanımlanabilecek 'modernleşme', aslında hemen hemen her az gelişmiş ülkede 'Batılılaşma/Avrupalılaşma' olarak ele alınmıştır. 'Modernleşme' düşüncesinin/ idealinin yaygın olduğu 1950 ve 60'lı yıllarda, az gelişmiş ülke bireyleri Avrupa'lı hayatı taklit etmeye başlamışlardır. Bunun yanında, Avrupa'nın siyasi ve ekonomik hayatında, bir kurtarıcı rolünü benimsemiş ABD'nin etkinliğinin artmasıyla birlikte, zaman zaman bu eğilim, kendisini, Amerikanlaş(tır)ma olarak da göstermiştir. Gerek Avrupalılaşma gerekse Amerikanlaşma süreçleri, Üçüncü Dünya Ülkelerine nasıl yaşamaları gerektiğini işaret etmiştir. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve kültürel hayatları, Batı normlarına göre yeniden şekillendirilmiştir. Böyle bir süreç de, kuramcılarca genel olarak 'modernleşme' süreci olarak adlandırılmıştır.

'Modernleşme' uğruna az gelişmiş ülkelerin gösterdikleri ciddi ve samimi çabalar, Batı'lı ülkeler ve kuruluşlarca da istenmiş ve desteklenmiştir. Uluslararası kuruluşlar (örneğin, ekonomi alanında Dünya Bankası, IMF, kültürel ve siyasi alanda BM, UNESCO vb.), az gelişmiş ülkelere çeşitli şekillerde yardımlar yapmışlar, bu ülkeleri Batı'lılaştırmaya uğraşmışlardır. En azından, dünyada böyle bir izlenimin yaygınlığından söz etmek mümkündür. Taraflarca da açık ya da örtük olarak, bu tür yardım alıp verme ilişkisi zaman içinde süreklileştirilmiş, adeta tescil edilmiştir. Günümüz koşullarında ise, az gelişmiş ülkeler, birçok uluslararası kuruluşla bağlantı içerisinde; ekonomik ve kültürel hayatlarını Avrupa'yla bütünleştirmek istemektedirler. Dolayısıyla, az gelişmiş ülkeler 'modernleşme' sürecinin ve bunun doğurduğu ilişkilerin tam ortasında yer almaktadırlar.

Günümüzde ise, 'modernleşme' ya da 'modernlik' bir kenara bırakılarak, 'post-modern'likten bahsedilmeye başlanmıştır. Batı ülkelerinin tavsiyelerine uyararak 'modernleşme'ye çalışan az gelişmiş ülkeler, modernlikle hesaplaşmalarının sonunu getiremedikleri halde, yani, az gelişmiş

ülke aydınlarınınca, 'modernleşme' süreci ve bunun uzantısı olan az gelişmiş ülkelere yapılan ekonomik yardımların asıl mahiyeti çok ciddi bir biçimde, çok boyutlu ve yaygın olarak tartışılıp, bir sonuca bağlanmadan, Batılı kuramcılar yeni bir döneme geçilsin istemektedirler. Tasarlanan yeni dönemde, Batı ülkelerinin gerçek niyetinin ya da bu yeni süreçte az gelişmiş ülkelere biçtikleri rolün tam olarak ne olduğu az gelişmiş ülkelerce kavranmış durumda değildir.(1) Dolayısıyla, 'modernleşme' kuramları gibi, 'post-modern' kuramlar da Batılı ülkelerin günümüzde ulaştıkları görece toplumsal, ekonomik ve kültürel üstünlüklerini korumak amacıyla kendi dış siyasetlerine uygun savlar içerdikleri iddia edilebilir. Klasik ve neo Marksizmin yıllardır 'modernleşme' kuramlarına yönelttikleri eleştiriler öz itibarıyla post-modern kuramlara da yönlendirilebilir niteliktedir.

Bu inançla, bu makale boyunca, ilk ortaya atıldıkları yıllarda bir hayli yankı uyandırmış olan belli başlı 'modernleşme' kuramları yeniden ele alınacak ve değerlendirilecektir. 'Modernleşme' kuramlarının içeriklerine ve temel/siyasi eleştirilerine değinildikten sonra, genel olarak, Batılı ülkelerin 'modernleşme' idealini nasıl kullandıklarının altı çizilecektir. Bu bağlamda, daha önce gelişme literatüründe vurgulanmış (örneğin; Frank, 1967, 1969; Dos Santos, 1971; Amin, 1976; Cardoso, 1977, 1982; Wallerstein, 1976, 1982), olan bir nokta benimsenecektir; buna göre, ilk bakışta, sadece az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını hedefliyor gibi görünen 'modernleşme' kuramlarının, aslında, bu amaçtan daha fazla, içinde yaşadıkları Batılı toplumların refah düzeyini artırmaya yönelik olmuşlardır. Bu saptamanın yeniden hatırlanmasının, özellikle, uzun zamandır liberal ilkeleri hayata geçirmekle meşgul olan ülkemizin 'modernleşme' sürecinde, kalkınma sorununun yeniden tartışma gündemine girmesi için bir vesile teşkil edeceği düşünülmektedir.(2) Bu bağlamda, özellikle bilimsel ol-

- 1 Bununla, 'modernleşme'nin hiç kimse tarafından anlaşılamamış, olduğu değil, yaygın bir şekilde arka planının görülemediği olduğu kastedilmektedir. Bunun ilk nedeni, bireyler ve toplumların genellikle, 'modernleşme'den olumlu anlamlar çıkarmış olmalarıdır. Bu da, 'modernleşme'ye bir başka gözle, yani eleştirel bir gözle bakılmasını engellemiştir.
- 2 Bilindiği gibi, 'modernleşme' kuramlarına yönelik ilk eleştiriler, "Bağımlılık Kuramları" ya da "Dünya Sistemi Kuramları" diye bilinen Marksist eğilimli kuramlardan gelmiştir. Bu eleştiriler, özellikle 1960'lı yılların sonunda ve 1970'li yıllarda bütün dünya ülkelerinde çok sayıda taraftar toplamıştı. Ancak, günümüzde etkileri zayıflamış gözükmektedir. Buna karşın, tüm az gelişmiş ülkeler hala 'modernleşme' çabasındadırlar. Ülkemizde, genel olarak, bu çaba içerisinde. Son yıllarda, liberal ekonominin kurallarını yerleştirme çabaları, geleneksel kalkınma söylemini değiştirmiş bulunmaktadır. Oysa, ülkemiz kurumlarının 'modern' ilkeler doğrultusunda çalışmakta olduğu iddia edilemez. Bunun için, 'modernleşme'nin dolayısıyla kalkınmanın yeniden hatırlanması gerekmektedir. Bu makalenin temel hedefi ise, böyle bir hatırlamaya ve yeniden yönelmeye katkıda bulunmaktadır. 'Modernleşme' kuramlarına yöneltilen Marksist eleştirilerin kapsamlı bir değerlendirilmesi başka bir makaleye konu olabileceği düşünüülerek, sistematik olabilmek için, bu makalede hiç ele alınmamıştır. Makale, 'modernleşme' ve 'post-modern' kuramlar ile onların siyasi geri planını sunmak ve güncelleştirmekle sınırlanmıştır.

dukları iddiasında olan kuramların, 'bilimsel etik' açısından ülkelerinin dar kapsamlı çıkarlarından çok, 'evrensel değerler'e hizmet etmeleri gerektiği belirtilecektir. Dünya yüzeyinde gözlenen yaygın açlık, sefalet, eşitsizlik, adaletsizlik gibi sorunların aslında böyle bir bilim yapma anlayışından kaynaklandığı iddiası savunulacaktır. 'Modernleşme' kuramlarının 'bilimsel etik' anlayışını çiğnedikleri görüşü paylaşılacak ve bir kez daha vurgulanacaktır. Sonuç olarak ise, Batı uygarlığının, 'misyonerlik', 'köleleştirme', 'kolonileştirme', 'uygarlaştırma', 'modernleşme', (Başkaya, 1994) süreçleri ile gerçekleş-tirmek isteyip de hala tam olarak başaramadıklarını, yirmibirinci yüzyıla girerken, 'post-modern' bir yayılcılıkla gerçekleştirmek istediği düşüncesi benimsenecektir. Bu noktada, Habermas'ın 'post-modernizm'i eleştirirken 'modernite'nin henüz amacına erişmediği, dolayısıyla, modern ilkelere (örneğin, rasyonalitenin) hayata geçirilmesi talebinin/düşüncesinin, özellikle az gelişmiş ülkeler açısından önemi belirtilecektir. Bunun için, sorun, modern ilkelere karşı olma ya da olmama değil, rasyonel/aydınlanmanın ilkelere gerçekten yaşanabilmesi için 'modernleşme' ya da 'post-modernleşme fikrinin kaynağı olan Batı'nın iyi değerlendirilmesi ve ilişkilerin bu temelde geliştirilecek bakış açılarına göre ayarlanabilmesidir. Böyle bir bakış açısı, az gelişmiş ülke insanının Batı ülkeleri karşısında kendi özgüvenini yeniden kazanmasına yardımcı olacaktır. Batı'lı kuramcıların, az gelişmiş ülke sorunları ile ilgilenmelerini gerektirecek hiç bir mantıksal neden bulunmamaktadır. Az gelişmişlikten kaynaklanan sorunlar sadece yine az gelişmiş ülkelerde yaşayan aydınlarca/bilim adamlarınca çözümlenebilecektir.

1. Modernleşme Kuramlarının 'Rasyonalitesi'

'Modernleşme' kuramları temel olarak üç ünlü kuramcının çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bunlar, Durkheim (1933, 1990), Weber (1968, 1985, 1989) ve Parsons (1966, 1971)'tir. Her üçü de aslında 19.yüzyılın hakim açıklama biçimi olan 'evrim kuramı'ndan etkilenmişlerdir. Bu kurama göre, canlılar gibi toplumlar da belli bir evrim sürecinin içinden geçmektedir. Dolayısıyla, bu evrim sürecinde bazı toplumlar daha hızlı gelişecek, bazıları ise, geri kalacaktır. Bu doğal bir süreçtir. Böyle bir anlayışla birlikte, dikkat edilirse, aslında, daha 19.yüzyılda bazı toplumların geri kalmış olmaları normal hale getirilmiştir.

Bir evrim kuramcısı olarak Durkheim, her toplumun, 'mekanik' ya da 'organik' dayanışmanın hakim olduğu iki aşamadan geçtiğini belirtmiştir. Weber ise, toplumları 'rasyonel' ve 'rasyonel olmayan' toplumlar olarak ikiye ayırmaktaydı. Durkheim, toplumların alt basamaktan üst basamağa doğru bir hareketlilik içinde geliştiği inancını paylaşmaktaydı. Ona göre,

bunun zorlayıcı nedenlerinden en önemlisi 'nüfus'un artışıydı. Geleneksel toplumlarda gevşek ilişkiler hüküm sürerken (yani, grupların kendi kendilerine yettikleri ve iş bölümünün gelişmemiş olduğu mekanik dayanışmanın olması durumu), modern toplumlarda (organik dayanışmada) ise bunun tam tersi yaşanmaktadır. Weber ise, rasyonelleşme ile toplumların yönetim anlayışına yeni bir yapılanmanın gireceğini, dolayısıyla otorite ilişkilerinin değişeceğini ileri sürmüştü. Bu yapılanmaya 'bürokrasi' adını vermişti. Ona göre, rasyonel davranan bireylerden oluşan bir toplumun ekonomik ilişkileri de rasyonel olacaktır. Rasyonel olan modern toplumlarda pazar ilişkileri de rasyonel ilkelere göre düzenlenecektir. Bunun sonucu olarak, sosyo-politik yapı da, rasyonelleşecek; örneğin yeni bir hukuk sistemi yaratılacaktır. Kısacası, Durkheim gibi Weber de evrimsel bir model kullanarak, toplumları genel olarak ikili aşamalar halinde incelemekteydi.(3)

Parsons ise, her ikisinden de farklı olarak, az gelişmişlik durumuna çok boyutlu bir açıklama getirebilmiştir. Ona göre, bir toplumun evrimselleşmesi sürecinde, beş kültürel aşamadan geçmesi gerekmektedir. O, bunlara "kalıp değişkenler" adını vermektedir. Sırasıyla kalıp değişkenler; a)duygusallık-duygudan arınmışlık, b)özel ilişkileri temele alma-evrensel ilişkileri temele alma, c)toplumsal olana-ya da kişisel olana yönelme, d)bireyin kendisine atfettiği statü-gerçekten başarı göstererek elde ettiği statü, e)işlevleri dağıtma-işlevleri bir noktada toplama. Örneğin, geleneksel toplumlarda ilişkiler 'duygusallık' temelinde oluşurken, modern toplumlarda ilişkiler çoğunlukla dolaylıdır; duygusallıktan arınmıştır. Geleneksel bir toplumda yer alan bir şirkette, 'biz bir aileyiz' fikri vurgulanırken, modern toplumdaki benzer bir şirketin yöneticileri artık 'gerekeni yapan' türden yöneticiler olacaklardır. Parsons'a göre tarihte toplumlar bu değişkenlere göre sınıflanabilir. En son gelinen aşamada ise, modern toplumlar vardır ki, bunlar; ABD, (eski) Sovyetler Birliği, Avrupa ve Japonya'dır. Durkheim ise, sanayileşme ile birlikte artan iş bölümü gereği gözlenebilecek olan 'organik dayanışma' noktasına sadece Avrupa ülkelerinde gelindiğini düşünmektedir. Buna paralel olarak, Weber, 'rasyonelitenin sadece sanayi ülkelerinde olduğunu, örneğin Doğu/İslam ülkelerinde bunun gelişmediğini ileri sürmektedir. Bir başka deyişle, Avrupa kültürünün içinde yer almayan toplumları Durkheim geleneksel/

3 Hemen belirtilmelidir ki, bu tür 'ikili' toplum sınıflamaları sadece bu iki kuramcıya özgü değildir. Diğer bir çok sosyolog da toplumları ikili aşamalara indirgemişlerdir. Örneğin, Spencer (1947), Toennies (1957). Ancak, Durkheim ve Weber, toplumlar arasında yaptıkları karşılaştırmalı analizlerinde, öncellerine göre daha çok sayıda toplum örnekleri sunmuşlardır.

mekanik, Weber, irrasyonel, Parsons ise modern olmayan toplumlar olarak ilan etmektedirler.

Her üç kuramcı da toplumların 'denge'ye ulaşabilmelerini, tasvir ettikleri evrim sürecinden başarıyla geçebilmelerine bağlamaktadırlar. Onlara göre, Avrupa'nın içinden geçmekte olduğu ya da geçmiş olduğu bu tarihsel aşamaları başka ülkeler de başarı ile aşabilirler. Yapılacak olan sadece bu süreçleri iyice tanımak ve aynı yoldan gitmektir. Dolayısıyla, gelişmiş Batı'lı ülkeler, gelişme sürecinde birer model oluşturmaktadırlar. Azgelişmiş ülkeler ise, bu modeli izleyerek aynı tür kültürel, siyasi, ekonomik yenilikler yapabilirler.

Görüldüğü gibi, her üç kuramcı da, azgelişmişlik olgusuna tarihsel bir bakış açısı ile yaklaşmaktadırlar. Ancak, ideal model olarak inceledikleri, aslında sadece kendi ülkelerinin tarihleridir. Azgelişmiş ülkelerin özgün tarihleri bu ülkeler arasında genellemelere gidilerek gözardı edilmektedir. Azgelişmiş ülkeler, mekanik/irrasyonel/modern olmayan şekilde tanımlanarak 'bir'e indirgenmektedirler. Buna karşılık, azgelişmiş ülkelerin, örnek alabilecekleri modern ülkeler ise çok çeşitlidir. Durkehim ve Weber Avrupa'nın, Parsons ABD'nin çizgisini önermektedirler. Bir başka deyişle, azgelişmiş ülkeler, kalkınmak/gelişmek istiyorlarsa, ya Batı Avrupa ülkelerini ya da ABD'yi örnek almak zorundadırlar. Daha genel bir anlatımla, her üç kuramcı da 'modernleşmek'ten/'Batı'lı olmak'tan kendi ülkelerine/toplumlarına 'benzemeyi' anlamaktadırlar.

Aslında, ne Durkehim ne Weber ne de Parsons azgelişmişlik olgusuyla, çözüm getirmek amacını güderek ilgilenmişlerdir. Durkehim'in, toplumsal olayları inceleme konusu yapmasındaki amaç, sanayi sonrası Fransa'sında yaşanan 'anomie'ye çözüm getirmektir. Weber'in amacı ise, sadece Avrupa uygarlığını, Parsons'ınki ise, ABD'nin toplumsal yapısını ve kurumlarını ele alarak incelemektir. Azgelişmişlik ya da gelişme sorunlarına, kendi içinde yaşadıkları toplumların özelliklerini incelerken değinmekteydiler. Zaten bunun için -yani, kendi toplumlarının 'modern'liğini tam olarak anlayabilmek için- kendilerine benzemeyen veya kendileri kadar güçlü olamayan toplumları, bir sınıflama yapmayı mümkün kılacak bir ölçüt olarak kullanmaktaydılar. Kuramcılar, bu yüzden, 'modernleşme' ile ilgilenirken iki önemli etkinlikte bulunmaktadırlar; a)kendi toplumlarına ilişkin bilgiler üretmek, b)azgelişmiş ülkelere bu bilgileri aktarmak, dolayısıyla gelmiş oldukları aşamanın önemliliğinin diğer ülkelerce benimsenmesini/kabul edilmesini sağlamak. Bir başka deyişle, kuramları ile, içinde buldukları 'modernliğin' beğeni toplamasına yardımcı oluyorlardı. Diğer yandan ise, hükümetlerinin/toplumların az-

gelişmiş ölkeler üzerinde kuracakları ya da uluslararası rekabetin zorunlu bir sonucu olarak kurmak istedikleri, hakimiyeti kolaylaştırmaktaydılar. Diğer ölkelerin kendilerine benzemelerini amaçlayarak, toplumlararası farklılıkların kaldırılmasına zemin hazırlamaktaydılar. Dolayısıyla, kendi toplumlarına daha geniş bir yaşam ve etki alanı kazandırıyorlardı. Bunlardan dolayı, Durkheim, Weber ve Parsons'ın yaklaşımlarının mevcut duruma ilişkin bilgiler sunmalarının yanında (bilinçli ya da bilinçsiz olarak) Avrupa/Batı merkezci bir bilim anlayışının gelişmesini kolaylaştırdıkları ve bu anlayışlarının ölkelerin siyasi yaklaşımlarını belirlediği ya da bu siyasi otoritenin gizli ya da açık olarak yaptığı talepleri yerine getirdikleri ileri sürülebilir.

Böyle bir anlayış, temel olarak bu üç klasik kuramdan etkilenerek yola çıkan diğer 'modernleşme' kuramlarında da görülebilir. Örneğin, Parsons çizgisinde yer alan Levy (1966), 'modernleşmenin' evrensel bir değere sahip olduğuna, her toplumun eninde sonunda 'modernleşeceğine' inanmaktadır. Bir öлкеye modernliğin girmesinin en önemli aracının teknoloji olduğunu belirtmektedir. Ancak, Levy'yi Parsons'tan farklı kılan, her ölkenin kendi modernleşmesini kendisinin yaratacağını ileri sürmüş olmasıdır. Yani, gelişmiş ölkelerin deneyimleri diğer ölkelere bir fayda sağlamayabilir. Çünkü, aslında, Levy'ye göre, 'modernleşme' ancak, 'görelî bir modernleşme' olabilir. Bununla birlikte, hemen vurgulanmalıdır ki, Levy için de, Modernleşmenin yönü ister istemez Batı'ya dönük olmak zorundadır. Parsons'tan diğer bir farklılığı, özellikle ABD'nin kültürünü hedef olarak göstermemiş olmasıdır. Diğer yandan, Parsons modernleşmenin tamamen olumlu özellikler taşıdığına inanırken, Levy, 'modernleşme' sürecinde olan bir toplumun, sistemin kontrolünü elinden kaçırma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, ona göre, 'modernleşme' her zaman mutluluk getirmeyebilir. Bu kuram da, az gelişmiş ölkelere teknoloji'yi almalarını ve 'yapı'larını değiştirmelerini tavsiye etmektedir.

'Modernleşme' sürecinde bir uyumsuzluğun ortaya çıkabileceği diğer bazı kuramcılarca da benimsenmiştir. Örneğin, Smelser (1964)'a göre 'modernleşme', yapısal bir farklılaşma ve bütünleşme sürecidir. Aynı şekilde, 'modernleşme' süreci siyaset alanında da farklılaşmalara yol açabilmektedir (Coleman, 1965). Uzmanlaşma ve siyasi kurumların karşılıklı olarak bağımlılığını artırmaktadır. 'Modernleşme', bu anlamda toplumsal/siyasal eşitlik anlayışının hayata geçirilmesidir. Bir başka deyişle, ölkelerin gelişmişlik düzeyi ile, yönetim şekilleri arasında kendiliğinden açık bir bağ vardır (Lipset, 1963). Yani, ekonomi ile siyaset birbirlerinden ayrılamaz yapılarıdır. Bu anlayışa göre, refah düzeyleri arttı-

ca, ülkeler, siyasi anlamda, otoriter yönetimlerden, demokratik yönetimlere doğru kaymaktadır. Bu sürecin adı da, yine, 'modernleşme' olmaktadır. Ancak, 'modernleşme' sürecinde, ekonomik gelişmenin yanında toplumsal ve siyasal yapı ile dışsal etkilerin de önemli bir rolü vardır (Huntington, 1984; Leys, 1982). Örneğin, bir kültür ögesi olarak dinler, bir ülkenin kalkınmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Huntington (1984), Weber (1985)'in din/ekonomik analizinden etkilenerek, dinleri genel olarak iki bölüme ayırmaktadır: Birincisi, herşeyi açıklamak isteyen bütüncül (consummatory) dinler (örneğin; İslam, Konfüçyüzim, Budizm). İkincisi, araçsal (instrumental) dinler (örneğin; Protestanlık, Hinduizm, Şinto). İlk grup dinler'de 'araçlar'la 'nihayi amaçlar' birbirine karışmıştır. Dolayısıyla, siyaset ile din aynı anlama gelmektedir. Böyle bir toplumsal atmosfer ise, demokrasinin gelişmesini engellemektedir. İkinci grup dinler ise, 'araçlar'la 'nihai amaçlar' arasında farklılaşmayı gerçekleştirmiştir. Bu dinlere sahip toplumlar, farklılıklara daha hoşgörülü yaklaşabilmekte, otoriter yönetimlerden çok demokratik yönetimleri geliştirmektedir. Kısaca vurgulamak gerekirse, klasik kuramlardan esinlenilerek üretilen 'modernleşme' kuramları, bir toplumun ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal özellikleri ve bu özelliklerin değişmesi ile 'modern duruma geçme' arasında bir ilişki kurmaktadır. Klasik kuramlar gibi bu kuramlar da, az gelişmiş ülkelere söz konusu geleneksel yapılarını değiştirmeyi tavsiye etmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin kültürel hayatları ile kalkınmaları/gelişmeleri arasında bir bağ kuran eski fakat oldukça yaygın bir şekilde bilinen kuramlardan birisi de Bellah (1957)'in kuramıdır. Bellah özellikle Türk kültürü üzerinde yaptığı çalışma (1958) ile de ülkemizde bilinmektedir. Weber'in Doğu Batı dinleri karşılaştırmasından hareketle, din'in ya da inançların bireylerin ekonomik davranışlarını yönlendirebileceği görüşünü paylaşmaktadır. Bu iddiasını, özellikle Japon kültüründen çektiği örneklerle desteklemiştir. Ona göre, Japonlar geleneksel Doğu Asya dinlerini kendilerine özgü bir şekilde yorumlamayı bildiklerinden dolayı, diğer Asya toplumlarından farklılaşmışlardır. Din olgusunu, bir şekilde, ekonomik üretkenlikle ilişkilendirmişlerdir. Bireye sorumluluk ve fedakarlık duygularını aşılıyarak sermaye birikimini sağlamışlardır. Aile hayatı da geleneksel değerlerin korunmasına yönelik düzenlenmiştir. Dolayısıyla, Japonya'da din ekonomik hayatın rasyonelleştirilmesine hizmet etmiştir. Aslında, yukarıda değinildiği gibi, Weber de Hıristiyanlık dininin bir mezhebi olan Protestanlık'm aynı işlevi (rasyonelleştirme) Avrupa'da üstlenmiş olduğunu iddia etmişti. İki görüşün ortak paydası, ekonomik hayatın rasyonel ilkelere göre düzenlenebilmesi, yani modernleşebilmenin

önkoşulunun rasyonelliğın yaratılabilmesi olduğu noktasıdır. Ancak, hemen belirtilmelidir ki, Weber'in ve bunu Japonya örneğine uygulayan Bellah'ın görüşleri çeşitli şekillerde eleştiriyeye açıktır.

Örneğın, Singer (1966)'e göre, Hıristiyanlık dışında kalan, statik özellikler göstermeyen Asya dinleri de, kendi toplumsal kurumlarını 'modernleşme' doğrultusunda ayarlayabilmektedir. Diğer yandan, Srinivas (1962), Hindistan'daki gelişmeleri öne sürerek, 'modernleşme' ile Sanskritleşme (yani alt sınıfların üst sınıflarla eşit düzeye gelmesi) arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, Hinduizm'in 'modernleşme' sürecini engelleme yerine içselleştirdiğini (absorb) söylemiştir. Benzer şekilde, 'tek değer sistemi'nin varlığı dahi sorgulanmıştır. Örneğın, Smith (1965), bir toplumdaki değer sistemini 'sınıfsal' ve 'tarihsel ilişkiler' perspektifinden değerlendirerek, bir değer sisteminin ancak sadece bir toplumsal tabakaya ait olabileceğini iddia etmiştir. Ona göre, tabakalar birbirlerine ortak değerlerden çok zorunlu ekonomik ilişkiler düzeyinde bağlanmaktadır. Bunun için, bu yüzyılda, çoğulcu siyaset gelişebilmekte, bunun bir uzantısı olarak da, azınlık grupların çoğunluk üzerindeki belirleyici etkisi artabilmektedir. Smith'e göre bireylerin bir gruba ya da bir topluma bağlanması ancak bir aracı ile olmaktadır; bu aracı ise 'siyaset'tir. Dolayısıyla, gelişmiş ülkeleri anlamak, 'kalıp değişken'lere yönelmekle değil, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin gerçekleştiği 'yapılara' yönelmekle mümkün olabilmektedir. Diğer yandan, bazı eleştiriler de, "Weber'in tamamen yanlış bir temelden hareket ettiğini belirtmişlerdir" (Davis, 1987). Buna göre, Weber'in düşünce merkezine koyduğu Protestanlığın kalkınmanın başlatıcı gücü olduğu görüşü bir hatadır. Weber'in bu yaklaşımı 'merkezi bir değerler sistemini'nin varolduğunu ileri sürmektedir ya da varsaymaktadır. Weber sisteminde, sosyo-politik yapıdaki değişimler 'merkezi değerler sistemine' bağlantılı olarak açıklanmıştır. Oysa, gerçekte, genel olarak, herhangi bir toplumda sadece 'tek değer sistemi' bulmak güçtür. Bireyler davranışlarının türüne/niteliğine göre çeşitli değerler sistemine başvurmaktadır. Davis'e göre, Japonya'da çalışma hayatına ilişkin bir ideolojinin gelişmesine dinin katkıda bulunma çabaları tarih boyunca her zaman başarılı olmamıştır. Bununla birlikte, özellikle 1980'lerden sonra geleneklerin öne sürdüğü bütün 'barikatlar'ın üç aşağı beş yukarı, tamamen ortadan kalktığına işaret etmektedir. Ona göre, din tamamen laikleşse ve ekonomik gelişmenin önünü açsa bile, bazı dinsel motifler toplum içinde varlığını her zaman sürdürecektir. Modern toplumlarda din yeni işlevler üstlenecektir.

Kısacası, Bellah, izleyicileri ve eleştiricileri de, az gelişmiş ülkelere örtük bir biçimde dahi olsa, 'modernleşme' yolunun ancak dinsel/kültürel

yapının değişmesinden geçtiğini söylemektedirler. Dolayısıyla, gelişme isteniyorsa bu yapının değişmesinin gerektiği iddia edilmektedir.

Ancak, 'modernleşme' sürecinde başarılı olabilmek için, kültürel hayatın düzenlenmesinden daha önemlisinin ekonomik hayatın düzenlenmesi olduğu yaygın bir düşüncedir. Böyle bir düşüncenin yaygınlaşmasında, belki de en önemli rolü Amerikalı bir kuramcı olan Rostow (1960) oynamıştır. Rostow'un modeli öz olarak tamamen azgelişmiş ülkelerin nasıl kalkınacaklarına ayrılmıştır. Ancak, önerdiği çözümlerle azgelişmiş ülke aydınlarınca ciddi bir şekilde protesto edilmiştir. Çünkü, bilindiği gibi, Rostow sosyoloji ya da ekonomi biliminin sorun alanlarına yönelerek azgelişmişliğin yapısını irdelemekten çok, yaptığı önerilerle, 1960'lı yıllarda, ABD'nin Üçüncü Dünya Ülkelerine yönelik izlediği politikaların temelini oluşturmuş ve ABD yönetiminin siyasal amaçlarının, bilimsel kisve altında, yasallaştırılmasına hizmet etmiştir. Bu politikaya göre, azgelişmiş ülkelere görünüşte yardım eli uzatılıyor ve ekonomileri geliştiriliyordu. Oysa, daha sonra anlaşıldığı gibi, diğer birçok amacının yanında, bu yardımların asıl amacı, ABD ekonomisinin daha da genişletilebilme olanağını yaratabilmek için, azgelişmiş ülkeleri 'iyi birer alıcı' haline getirmektir.

Rostow'a göre, toplumsal/ekonomik gelişmenin beş aşaması vardır. Bu gelişme çizgisi, 'geleneksel toplum'la başlar, 'kitle tüketim toplumu' ile sona erer. Bu ikisi arasındaki diğer aşamalar sırasıyla; kalkış için gerekli önkoşulları sağlama aşaması; 'kalkış' (take-off) aşaması; olgunluğa geçiş aşamasıdır. Dünya üzerindeki tüm ülkeler bu beş aşamadan birisi içerisine konabileceği gibi azgelişmiş ülkeler açısından en önemli olanı 'kalkış' aşamasıdır. Ona göre, azgelişmiş bir ülkenin 'kalkış' aşamasına gelebilmesi için hazırlanması gereklidir. Bu hazırlık ise, kendi başına olamaz. Azgelişmiş ülkeler içinde buldukları ekonomik açmazları aşabilmek için, her zaman dışardan gelecek bir yardıma ihtiyaç duyarlar. Kendi başına kalkınabilen tek ülke İngiltere olmuştur. Azgelişmiş bir ülke dışardan alacağı destekle 'kalkış' aşamasında Milli Geliri'nin en az %10'nu yatırımlara dönüştürmelidir. Bu oran artan, nüfusun ihtiyaçlarını ancak karşılayacaktır. Bu tür yatırımlarla ancak, temel (ağır) sanayi kurulabilir. Ancak, asıl hedef, Milli Gelir'in en az %20'sini hafif sanayiye yani tüketim mallarını üretebilecek sektörlere kaydırmaktır. Çünkü, toplum bir sonraki aşamada doğal gelişme gereği, tüketim toplumu olacaktır.

Diğer 'modernleşme' kuramcıları gibi Rostow için de, 'modernleşme' kaçınılmaz bir süreçtir. Hatta 'modernleşme' uğruna Rostow gelişmemiş ülkelerin kolonileştirilebileceğini de ileri sürerek (1960:112) uluslararası

sömürüyü yasallaştırmaya çalışmıştır. Aslında, Rostow'un ülkelerin gelişmesi için bulduğu çözüm basittir; eğer toplumlar yatırım yapacak olanaklarının olmadığından dolayı kalkınamıyorlarsa, o zaman yatırım olanaklarının artırılması gerekir; bu da dış yardım demektir.

Diğer yandan, eğer bu beş aşama gelişmiş ülkelerin geçtiği aşamalarsa, her ülkenin bu aşamalardan zorunlu olarak geçeceği iddiası yeteri kadar kanıtlanmış değildir. Böyle bir iddia, "gelişmemiş ülkelerin tarihsel ve yapısal özelliklerini göz ardı etmektedir" (Frank, 1969:47). Bunun dışında, geri kalmış ülkelerin geri kalmışlığının en bilinen nedenlerinden birisi 'sömürgeleşmiş' olmalarıdır. Oysa Rostow'un modeli ile bu ülkelere çıkış yolu olarak sömüren ülkelerin yolu ve formülleri önerilmektedir. ABD ve benzer ülkelerin bir önceki dönemde kendi kalkınmalarına zemin hazırlamak için kullandıkları ekonomilere, gerçek anlamda niçin yardım elini uzatacağı Rostow modelinde açıklanmamaktadır. Bunun için, Rostow'un kalkınma için yazmış olduğu reçetenin aslında bir "rüyalar alemi" (Hobsbawn, 1979, 307) olduğu da ileri sürülmüştür. Diğer bir iddia ise, Rostow'un Marx'ın toplumların evrimine ilişkin tezlerini çürütmeyi hedeflediği, bu yüzden de az gelişmişliği açıklamaktan çok, daha da karmaşık hale soktuğudur (Başkaya, 1994, 70).

Smelser kalkınma yolunda, 'merkezi hükümetin' yaratılmasını bir zorunluluk olarak görüyordu. Rostow ise, "kalkış" aşamasında girişimci bir elit (seçkinler) grubun varlığını şart koşmaktadır. Bu görüş, ayrıca bir çok 'modernleşme' kuramınca da benimsenmiştir (örneğin, Hoselitz, 1960; Lipset, 1963). Kalkınmaya/gelişmeye/modernleşmeye çalışan toplumlarda, bir elit grubun yaratılması ilkin, gelişmiş toplumların nasıl geliştiğini anlayacak bir grubun yaratılması anlamına gelmektedir. Daha sonra, bu elitlerin öğrendiklerini kendi toplumlarına uygulamaları gerekmektedir. Bunun için, Rostow gelişmeyi ekonomik bir gelişme olduğu kadar, "değerlerdeki" ve "anlayışlardaki" bir gelişme olarak da görmektedir. Bu şekilde başlayan gelişme süreci daha sonra "otomatik" bir hal almaktadır. Dolayısıyla, modernleşen ülkelerin elitleri de, Batı kültürünü anlayan ve yorumlayan kendi ülke koşullarına bunları uygulayan kişiler konumuna düşürülmektedir. Bir başka deyişle, Rostow modelinde, gelişmemiş ülkelerin aydınları, Batı değerlerini ulusal düzeyde onaylayan gruplar olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla, bu yolda ilerleyen aydınlar, Batı'nın yayılmacılığına hizmet etmekte ve özellikle ABD'nin ekonomik yardımlarını kolaylaştırıcı düşünsel zeminleri hazırlamaktadırlar.

Benzer şekilde, McClelland (1976) da, bir ülkedeki aydınlara/girişimcilere kalkınma sürecinde çok önemli bir sorumluluk düştüğüne

inanmaktadır. McClelland'ın Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin nasıl kalkınabileceğine ilişkin ettiği sonuç şudur: Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde ekonomik alanda yatırım yapan girişimcilerin şu veya bu şekilde başarıya olan güduları artırılmalıdır ya da az gelişmiş bir ülke ancak 'başarıya güdülenmiş' bir grup yaratabilirse, az gelişmişlikten kurtulabilir. Lipset gibi McClelland da ekonomik ilişkilerin sadece kar etmeye yönelik olmadığını belirtmektedir. Çünkü, ekonomik bir etkinlikte bulunan birisi karın yanında psikolojik tatminler de elde etmektedir. Nasıl ki bireysel düzeyde başarılı olmak insanı tatmin ediyorsa, ulusal düzeyde 'başarı'lı olmak da toplumsal bir 'tatmin' sağlamaktadır. McClelland bireylerin başarıya güdülenmelerinin ilkin ailede başladığını, çevre ile ilişkiye girdikten sonra yeni bir şekil aldığını belirtmektedir. Az gelişmiş ülkelerde böyle bir güdülenme sağlanmadığından, gelişmiş ülkelerin yaptıkları yatırımlar, aslında amacına ulaşmamaktadır. Girişimciler, dış yardımları artırmaya çalışma yerine, bu yardımları nasıl kalıcı ve üretken alanlarda kullanabileceklerini düşünmelidirler. Bunun yolu ise, en başta, gelişmiş ülkelerle olan ilişkilerin artırılması ve başarının sırlarının bu ülkelerden öğrenilmesidir. Başarıya güdülenmemiş ülkeler ekonomik olarak kalkınamayacaklardır. McClelland'a göre de az gelişmiş ülkelere yardım yapılmalıdır. Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin yolunu izlemedikleri sürece gelişmeleri mümkün değildir.

McClelland gibi bir anlamda sosyal psikolojinin tekniklerini de kullanarak az gelişmişlik olgusuna yaklaşan kuramcılardan birisi de Inkeles'tir. O da kalkınma sürecinde bireylerin nasıl bir sorumluluk üstelenebilecekleri ve rollerin gerçek anlamda ne olabileceğini araştırarak, az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farkları sergilemeye çalışmıştır. Ona göre, bazı bireysel özellikler (örneğin, yeniliklere açık olmak, otoriteden bağımsız davranmak, bilime inanmak, vb.) evrensel nitelik taşır. Dolayısıyla, az gelişmiş ülke bireyleri bu özellikleri yaygın bir şekilde kabul ederlerse, gelişme çizgisinde başarılı olabilirler. Lipset, McClelland gibi Inkeles için de, bu değerlerin aktarılmasının en önemli aracı 'eğitim'dir. Az gelişmiş ülkeler eğitim sistemlerini 'modern' anlayışlara göre düzenlemedikleri sürece kalkınamazlar. O halde, bir anlamda Inkeles de diğerleri gibi, az gelişmiş ülkelere Batı'lı-modern ülkelere benzemelerini tavsiye etmektedir. Diğerlerinden farkı, benzeşmenin yolunu biraz değişik bir şekilde açıklamış olmasıdır. Diğer bir özelliği ise, 'modernleşme'nin bireysel psikolojiler üzerindeki etkilerini araştırmak olmuştur. Bu bağlamda da, Inkeles, diğer kuramcılardan farklılaşarak, yaygın olarak inanılan aksine, 'modernleşme'nin olumsuz etkilerinin çok fazla olmadığını saptamıştır. Toplumsal değişim aslında, ona göre, zaten sancılı bir süreçtir.

Gelişmiş ülkeler dahi bu değişim sürecinde her zaman sorunlar yaşamaktadır. Dolayısıyla, 'modernleşme' toplumsal değişimin getirdiği sorunların dışında bireylere ek sorunlar yaratmamaktadır. Inkeles, bazı az-gelişmiş ülkelerde yaşayan bireylerin kaygı düzeylerinin gelişmiş ülkelerde yaşayanlardan çok daha yüksek olmadığını saptamıştır. Ancak, sonuç olarak, o da, 'modernleşme'nin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Yukarıda temel görüşleri açıklanan klasik ve neo modernleşme kuramları, çok bilinen Marksist ve neo-Marksist yaklaşımların dışında da eleştiri almışlardır (örneğin, Bendix, 1967; Nispet, 1969; Tipps, 1973, bunlar arasında sayılabilirler; ayrıca, Cohen, 1983). Eleştiriler, bu kuramların genel olarak azgelişmiş ülkeleri azgelişmiş olmakla suçladıkları noktasında toplanmıştır. Yani, 'gelişme' olgusu ülkelerin kendi toplumsal/kültürel sorunu olarak algılanmıştır. Bazı kuramcılar ise, azgelişmişliğin nedenlerini "bireysel psikolojilerde" aramışlardır. Dolayısıyla, "ne zaman ki azgelişmiş ülkeler kendi sorunlarını çözerler o zaman kalkınmaya başlayacaklardır" denmektedir. Bunun için, aslında gelişmiş ülkelerin yapabilecekleri çok sınırlıdır. Olsa olsa bir miktar ekonomik yardım ve bol bol "akıl" (programlar, yönlendirmeler) verebilirler. Dolayısıyla, bir kurtarıcıya ihtiyaç vardır. Böyle bir anlayış ise, 'modernleşme'nin rasyonelitesi ile çatışmaktadır. 'Modernleşme' kuramları, özellikle Weber'in kuramından hareket edenler, azgelişmiş ülkelerin 'rasyonellik' açısından gelişmelerini tamamlayamadıklarını iddia etmektedirler. Ancak, 'rasyoneliteyi'de yine kendileri açısından tanımlamaktadırlar. Rasyonellik onlara göre, Dünya'da mevcut olan, toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel dengelerin korunmasıdır. Çünkü, bu dengeler, kuramcılarının içinde yaşadıkları gelişmiş toplumların çıkarlarını perçinlemektedir. Oysa, insanın, temel 'rasyonelite'si mevcut kaynakların eşit ve adil düzeyde dağılmasını dile getirirken, modernleşme kuramları bu noktaları hiç telaffuz etmemektedirler. Modernleşme kuramları, bunun için, Dünya'nın iki farklı parçaya bölünmesini de meşru hale getirmişlerdir. Onlara göre, zenginlik ve fakirlik hayatın doğal sonucudur. Azgelişmiş ülkeler de gerekeni yaparlarsa onlar da zenginleşeceklerdir. Oysa, unutulmuş nokta, ne yapılsa yapılsın birilerinin zengin olduğu yerde, sürekli olarak birilerinin fakir olacağı ya da görece olarak fakir olacağıdır. Görünüşte, modernleşme kuramcıları azgelişmiş ülkelerin sorunları ile çözüm amacına yönelik olarak ilgilenmektedirler. Bir başka deyişle, azgelişmiş ülkelerin zenginleşmesinin yollarını araştırıp, tavsiyelerde bulunmaktadırlar. Buna karşılık, uluslararası rekabetin çok hızlandığı günümüzde kendi toplumlarının aleyhine olabilecek azgelişmiş ülkelerin kalkınmalarını neden isteyeceklerini açıklayamamaktadırlar. Olsa olsa, bunun en barışçıl nedeni "Batılı

ülkelerin dünyadaki yerini anlamak" (Cohen, 1983) olabilir. Batı'da refah toplumunda yaşayan bir toplumbilimcinin, temel ihtiyaçlarını bile zor karşılayan -azgelişmiş- toplumların yapıları ile ilgilenmesi için ciddi bir neden yoktur. Yani, gelişmemiş ülkelere ilişkin bilgiler, aynı zamanda, şu veya bu şekilde gelişmiş ülkelerin siyasi çıkarlarına hizmet etmektedir. Kuramcılar, kendi ülkelerini (ABD ve Avrupa ülkelerini) gelişme çizgisinin üst noktalarına, diğer ülkeleri alt noktalara yerleştirirlerken, gösterdikleri ölçütler, içinde buldukları toplumların 'değer sistemi' ile yüklü olmaktadır. Sonuçta, 'modernleşme' kuramcılarının ülke-merkezci olmanın ötesine geçemediklerini söylemek yanlış olmaz. Bu kuramlar aracılığıyla, kökenini Hristiyanlık'ın çeşitli mezheplerinde bulan Batı uygarlığı, diğer ülkelere daha kolaylıkla ihraç edilebilmektedir. Batı'lı bilim çevreleri, kendi dışlarında kalan ülkeleri, kendi geliştirdikleri ölçütler ışığında, geri/azgelişmiş/gelişmekte olan gibi sıfatlarla yaftalayarak, örtük ya da çoğu zaman açık olarak, kendi ülkelerinin üstünlüklerini ilan etmeye ve korumaya uğraşmaktadırlar.

Modernleşme kuramcılarının azgelişmiş ülkelerde elit/aydın gruplar yaratmak istemelerinin (Rostow,1963; Eisenstadt, 1964, 1970; McClelland, 1976) ardında kendi dünya görüşlerini paylaşacakları kimseleri yaratmak fikri vardı. Batı'lı değerleri özümsemiş azgelişmiş ülke aydınları, Batı ile daha iyi ilişki içerisinde olabileceklerdi. Bu yüzden, azgelişmiş ülke aydınları arasında Batı'lı olmak, 'modern' olmak anlamına gelmiştir.

Kısaca vurgulamak gerekirse, modernleşme kuramcıları gelişmenin/kalkınmanın tek yönlü olduğuna inanmış görünmektedirler. Bu tutumları ile, diğer alternatif gelişme yöntemlerin bulunmasını önlemişlerdir. Yaygınlaştırdıkları Batı kültürü ile kendi değerlerini ihraç etmek ve dünya halklarını bu değerler etrafında toplamak istemişlerdir (örneğin, misyonerlik düşüncesi ve kolonileştirme hareketleri hep bu amaç uğruna taraftar bulabilmiştir). Kutsal ve insanlık için vazgeçilmez değerler, (örneğin, eşitlik, özgürlük, insan hakları, demokrasi), nihayetinde, hep Batı ülkelerinin refah düzeylerinin artmasına hizmet etmiş gibi durmaktadır. 'Modernleşme'nin rasyonalitesine göre, ortak değerlerin paylaşıldığı bir dünya'yı idare etmek daha kolay olacaktır. Bu değerler de bu bölümde sergilendiği gibi hep Batı'lı değerler olmak zorunda kalmıştır. Örneğin, kendilerinden çok farklı olan Japon kültürünün incelenmesinin nedeni bile, Japonya'nın ilerde, Batı kültürü ve gücünün karşısına çıkabilecek tek Asya topluluğu olmasıdır.

Modernleşme kuramları, 'bilimsel yöntem'le Batı kültürünün nasıl kalıcı olabileceğini incelemiş, bu bilgilerini başka insanların fakirleşmesi ile sonuçlanabilecek bir şekilde değerlendirmişlerdir. Bunun için de, asıl

amacı tüm insanlığın genel çıkarını ya da evrensel değerleri korumak olan 'bilim etik'i, bu amacından uzaklaşmış bulunmaktadır. 'Modernleşme' kuramları, 'bilgi'yi, ülke merkezci bir şekilde yorumlamışlardır.

2. 'Post-modernizm'in Rasyonalitesi

Yaygın bir şekilde bilindiği gibi, 'modernite' ya da 'modernleşme'den sonra geldiği iddia edilen yeni bir döneme işaret eden 'post-modernizm' herkesin üzerinde birleşebileceği bir şekilde tanımlanamamaktadır (Kellner, 1990; Callinicos, 1990; Rose 1991, 3-21). 'Post-modernizm' ilkin sanat alanlarında (özellikle mimaride) başlamış daha sonra düşünsel/ yöntembilimsel alanlara doğru yayılmıştır. Bu akımın savunucuları, sınıf yapısının değişmesi (Lash and Urry, 1987), emeğin yapısının değişmesi (Bell, 1973), pazarın yapısının değişmesi (Baudrillard, 1975) gibi bir çok nedenden dolayı, modernist ilkelerin artık açıklayıcılıklarını yitirdiklerini dolayısıyla terk edilmeleri gerektiğini savlamışlardır. Örneğin, modernleşme, "amaçlılığı", "aklı", "birleştiriciliği", "belirlenimciliği", "tekciliği", "pozitivizmi", "yeniliği", "dengeyi", temsil ederken, post-modernizm bunların bir anlamda zıddı olan, "amaçsızlığı", "tesadüfiliği", "irrasyonalityi", "ayrımcılığı", "belirlenemezliği", "çokculuğu", "yöntemkarşıtlığını", "gelenekselliği", "değişkenliği" vs. temsil etmektedir (Hassan, 1980; Jameson, 1984; Burgin, 1986; Fekete, 1988). Yani, bir durumdan, tam tersi olan bir başka duruma geçiştir post-modernizm; değişecek olan ya "modern sistemin eski kanunları" (Hassan, 1980), ya "sermaye kültürü" (Jameson, 1984) ya "sanatı frenleyen (volarisation) modernist değerler" (Burgin, 1986) ya da "modern olgu-değer ayrımı" (Fekete, 1988) dır. Genel olarak, "post-modernizm" in kurucusu olarak bilinen, Lyotard (1984) ise, 'modern' teriminin, üst bir söylem (metadiscourse) geliştirmeye çalışan her türlü bilim için kullanılabileceğini belirtmiş ve bu tür açıklamaların günümüz koşullarındaki zayıflıklarına dikkat çekmiştir. Üst söylem kavramı ile Lyotard, geniş kapsamlı yani geçmiş ve geleceği kapsayan büyük anlatımları (grand narratives) kast etmektedir. Örneğin, Hegel'in çalışmalarına atıfta bulunarak, "Geist'in dialektiği", "aklın ortaya çıkışı" gibi düşünce tarihi boyunca filozofları hep meşgul etmiş olan felsefi konular "üst söylem" düzeyindedirler. Özellikle tüm toplumların tarihini bir hamlede incelediğini iddia eden Marksist ekolü de aynı nedenden dolayı eleştirmiştir. Sosyoloji alanında ise, Parsons kuramını bu sınıfa sokmuştur. Biraz da Bell (1962, 1973)'in "bilgi çağı" görüşünden etkilenerek, Lyotard (1984:3), "toplumların sanayi sonrası, kültürlerin ise post-modernist bir döneme girdiklerinde, bilginin statüsünün de değiştiğini" belirtmiştir. 'Modernite'nin rasyonel temellerde kurmuş olduğu 'bi-

limsel bilgi', Lyotard modelinde, sadece bir 'söylem' düzeyine indirgenmiştir. Dolayısıyla, bilim, diğer söylemler (örneğin sanat) gibi eleştirilmeye ve karşılaştırmaya açıktır artık. Bunun için, "post-modernizm bir anlamda, modern dönemde doğan kuramların da parçalanması/bozulması (deconstruction)" (Derrida, 1987; Rose, 1991) demektir. Kısacası, Lyotard (1984:3) açısından, post-modernizm, hakim kültürden/estetikten ve sosyoekonomik örgütlerden köklü bir kopuştur. Post-modernizm, O'na göre, gerçekliğin büyük ölçekli anlatımlar temelinde değil bölgesel bir temelde yorumlanması demektir. Aynı şekilde, Baudrillard (1975) da, günümüzde etrafımızda olup bitenlerin anlamını sorgulama bağlamında 'post-modernizm'i tanımlamıştır. O'na göre, modern toplumlarda ekonomiler artık 'işaret' (sign) ve 'imge' (image)lerin, çok çeşitli şekillerde değiştirilmeleri ile yönlendirilmektedir. Bireylerin neyi tüketecekleri medya ya da başka araçlarla dikte edilmektedir. Bu, o kadar yoğunluk kazanmaktadır ki, 'gerçeklik' ile 'imge-işaret' arasındaki bütün farklar ortadan kalkabilmektedir. 'İmgelerin' 'işaretlerin' bu kadar yoğun bir şekilde üretilmesi bireylerde, 'dengeli bir anlamlandırma' hissinin yitimine neden olmaktadır. İçinden geçmekte olduğumuz dönemde, toplumlar 'görünüş'le, gerçeğin birbirinden ayırt edilemediği bir model yaratmışlardır. Bu ekol içerisinde, bir tek gerçeklik ve ilerlemecilik fikri neredeyse anlamını yitirmiş, 'bilinçlilik' durumu/ideali yerini, havada yüzen, 'işaretlere' (signs), 'imgelere' (images) ve 'bakışaçısı bolluğuna' bırakmıştır. Bunun için, Baudrillard toplumsal bilim fikrini tamamen reddetmiş, araştırmaların ancak interdisipliner bir şekilde yapılırsa faydalı olabileceğini ileri sürmüştür.

Benzer şekilde, düşüncenin ve araştırmanın izleyeceği yolun da post-modern bir yorumunun yapılabileceği belirtilmiştir (Feyerabend, 1975). Buna göre, insan aklı 'modernite'nin rasyonaliteye aşırı önem vermesi ile yıpratılmış, dar kalıplara hapsedilmiştir. 'Post-modern' bir dönemde bir tek yöneme (pozitivizme) indirgenen araştırma geleneği terkedilmelidir. İnsan kendi tarihi ile tanışmalı ve düşünce/yöntem, geleneklerle de desteklenerek çoğaltılmalı ya da çoklaştırılmalıdır. Kısacası, 'post-modernizm' sadece toplumların değişme yönünü değil, insanın tüm yapı etmelerinin yönünü yeniden tanımlamaya yeltenmektedir. Bu durumda, 'modernleşme'nin 'tek' saydığı gerçeklik, çoklaştırılmış ve kültürel düzeye indirilmiş olmaktadır. Aynı şekilde, 'modernleşme' idealinin hedef gösterdiği 'rasyonellik' de çoklaştırılmış, toplumsala indirgenmiş ve pozitivizmin bir tek bilim anlayışı irrasyonel öğeleri de kapsayan bir genişliğe ulaşmıştır (Feyerabend, 1975). 'Post-modernizm', 'modernleşme' kuramlarının ısrarla tavsiye ettiği, geleneklerden kurtulma projesini, redderek, 'geleneklerde' unutilan 'rasyonalitelere' dönüşü savunmuştur.

Post-modernistlere göre, 'modern' toplumlar, rasyonaliteyi kutsallaştırarak, aklın esnekliğini yitirmesine neden olmuşlardır. Dolayısıyla, insan, binlerce yıllık tarihini, modernliğin rasyonellik ilkesine feda etmemeli, geleneklerine geri dönerek, çeşitli rasyonaliteler yakalayabilmelidir. Kısacası, 'post-modernizm'in, insanın düşünmesini 'görelileştirmek' istemiş (Kellner, 1988; Jameson, 1984; Bogard, 1990) olduğu iddia edilebilir.

Modernlikten kopuşu dile getirmenin yanında post-modernizm, modernist değerlerin yeniden tanımlanması ve dönüştürülmesi (Jencks, 1986) ve 'post' ve 'modern' olan değerlerin gelecekteki durumları (Fuller, 1988) şeklinde de anlaşılmıştır. 'Post-modern' özellikler taşıyan/değişen bir toplum, kimilerine göre ise de, ya "postkapitalist" (Dahrendorf, 1959) bir toplum ya "yönetici/profesyonel sınıfın devrimi" (Ehrenreich and Ehrenreich, 1996) nin gerçekleştiği bir toplum ya "sanayisonrası-(postindustrial)" (Etzioni, 1968; Bell, 1973, 1976) bir toplum ya "geçmodernist" (Kohler, 1977) bir toplum ya "geçkapitalist" (Jameson, 1984) bir toplum ya "modernleşmenin yüksek yoğunlukta yaşandığı" (Crook, vd. 1992) bir toplumdur ya da 'post-modernizm' sadece "aklın bir durumu", "bir ruh hali" (Featherstone, 1988) ni ifade etmektedir. Ancak, hangi özelliklerle tanımlanırsa tanımlansın, günümüz toplumlarının bir durumdan başka bir duruma doğru geçtiği, gelişme literatüründe sıkça ve uzun zamandır vurgulanmaktadır (Waters, 1994:206-212). Hatta 'post-modern' oldukları düşünülen toplumları belirleyen özelliklerin bir şekilde dönüşeceği/değişeceği ileri sürülmektedir (Giddens, 1984). Nihayetle, 'post-modern'lik ya da buna benzeyen başka her türlü sınıflama, gelişmiş kapitalist toplumlarda, 'modernleşme'den uzaklaşıldığını ya da bu toplumların topyekün başka bir toplumsal/ekonomik/estetik aşamaya geçtiklerini ileri sürmektedirler.

Görüldüğü gibi, 'modernleşme'nin/'aydınlanma'nın gelişmişlik ölçütlerine göre kültürler arasında yapmış olduğu hiyerarşik düzenleme, 'post-modernizm'le birlikte, anlamını yavaş yavaş yitirmektedir. Buna göre, her bir kültür kendi 'rasyonalitesini' kendi içerisinde taşımakta ve bireyler bu özel kültüre göre hareket etmektedirler. Bu aşamada, az gelişmiş ülkelerin örnek alabilecekleri ya da yönelebilecekleri her hangi bir kültür de ortada yoktur artık. Çünkü, 'gelişme' kavramı 'post-modern'lerce reddedilmekte, kültürel/toplumsal farklılıklar ortadan kaldırılmaktadır. Böyle bir anlayışın az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları açısından ne gibi sonuçlar içerdiği haklı olarak sorulabilir. Batımerkezcil bir yaklaşımın, bilinçli ya da bilinçsiz olarak az gelişmiş ülkeleri getirmek istediği noktanın özellikleri nelerdir? Bir başka anlatımla, 'modernleşme' az gelişmiş ülkelerin geçmeleri zorunlu oldukları düşünülen bir dönemdi; o halde,

az gelişmiş ülkeler, modernleşmeyi bile, tam olarak anlamadan/yaşamadan çok daha farklı bir söyleme, yani 'post-modern' bir söyleme, acele bir şekilde, neden çekilmek istenmektedir? Yaklaşık ellibeş yıldır yaygın ve uzun dönemli bir savaş görmeyen Batı ülkeleri ve onların etki alanlarında bulunan az gelişmiş ülkeler, aradan geçen zaman içinde ve bu zamandaki uygulamalar ışığında, tam 'modernleşme'yle olan hesaplaşmalarına yeni bir yaklaşım geliştirebilme olanağını elde etmişlerken, 'post-modern' söylemin yaygınlık kazanmaya başlaması tesadüf olarak değerlendirilebilir mi?

Bu soruların en azından bir kısmına cevap olabilecek, 'post-modernizm'e yönelik en ciddi eleştirilerden birisini Habermas (1985, 1987) yapmıştır. O'na göre, 'modernleşme'nin/'aydınlanma'nın kurucuları, objektif bilimi, evrensel ahlakı ve hukuku yaratmak istemişlerdi ki bütün bu amaçlara ulaşmak, günlük toplumsal hayatın rasyonel düzenlenebilmesi ve zenginleştirilebilmesi için gerekliydi. 'Modernleşme'nin bu hedefleri güncelliğini hiç bir zaman yitirmemiştir. Ayrıca, Batı toplumlarında dahi, modernleşme bu bakımdan tam anlamıyla tamamlanabilmiş değildir. Oysa, O'na göre, 'post-modernizm' ileri sürdüğü yeni amaçlar, "modernleşme geleneğini" feda etmektedir. Örneğin, Lyotard'ı aydınlanmanın ilkelerine başkaldıran ve görmesi gerekeni değil, önemsizi gören bir anarşist olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla, Habermas, modernliğin ilkelerinden vazgeçmemeyi ve bunların hayata geçirilmesi için "ortak bir iletişim zemini"nin, yani uzlaşmanın yaratılmasını tavsiye etmektedir. Çünkü, Weber gibi, O'na göre de, insan eylemleri daima amaca yönelik ve rasyoneldir. Habermas'ın bu düşünceleri aslında, az gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçleri için de önemli ipuçları içermektedir.

Diğer önemli bir eleştiriyi de Jameson (1984) yapmıştır. O'na göre, kapitalizmin tüm dünya ülkelerine doğru genişlemesi ile, 'kültür' de toplumsal kökeninden koparak tüm dünyaya yayılmıştır. "Kültürel yayılma ile birlikte, ekonomi alanından, devletin uygulamaları ve bireylerin ruh durumuna kadar herşey teorisi henüz kurgulanmamış bir kültürlenme içine girmiştir" (1984:87). Post-modernizm böyle bir durumu ifade etmektedir. Bu ortamda, bireylerin akli, kendi gerçekliklerinden uzaklaşarak başka noktalara odaklaşmıştır. Post-modernist kültürün dört özeliği vardır ki, bunlar günümüz kapitalist ekonomik sistem tarafından yaratılmıştır: a)"post-modernist" kültür, "derinliği" kabul etmez ve kendisinin de derinliği olmayan bir kültürdür; hemen hemen herşey klasiklerin taklitidir. (Ancak görebildiğini alabilirsin-What you see is what you get). Post-modernist üretim sadece tüketimi hedefler, bunun arkasında hiç bir insani

üretim heyecanı yoktur. b)"Post-modern" kültür, tarihsel değildir ve sadece şimdi ile ilgilenir (ahistorical and immediate). c)"Post-modernizm" zamanı tanımaz; zamanın kurgulanmasını olsa olsa bireylere terk eder. d)"Post-modernizm", dünyayı doğal bir varlık olmaktan çok, teknolojik bir varlık olarak görür. Dünya onun için, ekolojik bir denge sistemi değil, bir bilgisayar ağı gibidir. Kısacası, Jameson (1984:53)'a göre, "post-modernizm, kapitalist sistemin bir tür genişlemesi (geç kapitalizm) ve bunun zorunlu olan kültürel bir sonucudur". Kapitalizm, 'post-modernizm'le birlikte yeni ve kendi gelişimine uygun bir mantık yaratmıştır. Jameson'ın, Marksist ekolden esinlenerek, 'post-modernizm'e yönelttiği bu eleştiriler, genel olarak, bir çok neo-Marksist tarafından da paylaşılmaktadır. Örneğin, Wood (1986:47), Gramsci'nin kültürel belirlemcilik görüşünden hareketle, 'post-modernizm'in ele aldığı konulardan dolayı, ideoloji'nin maddi temelden uzaklaştığını, toplumsal olanın, fiili olarak ideolojilere ve söylemlere dönüştüğünü" belirtmektedir. Buna göre, 'post-modern' söylem içinde klasik Marksist sınıflara yer kalmamıştır artık. Diğer yandan, benzer eleştiriler, Harvey (1989) tarafından da paylaşılmıştır. O da, 'post-modernizm'in kapitalist sistemin Fordist döneminin bir uzantısı olarak görmektedir ki bu dönemi, post-fordizm diye adlandırmaktadır. Fordist dönemde (1973'e kadar), üretim, sermaye birikimini standartlaştıracak şekilde yapılmakta, dolayısıyla, üretimden hem işçiler hem de zaman ve mekan soyutlanmakta idi. Buna paralel olarak, tüketim de, çeşitli reklamlar aracılığı ile standart hale getirilmekte idi. Oysa, post-fordist dönemde bu ilişkiler daha esnek hale gelmiştir. 'Post-modernizm'i doğuran ilişkilerdeki bu esnekliklerdir. Ancak, kapitalizmin ana sorunları aynı kalmıştır. Bir başka deyişle, 'post-modernizm', 'modernizm'den bir kopuş değil, ancak, her iki yaklaşım da kapitalist gelişmelerin beklenen tarihsel sonuçlarıdır. Bu eleştirilerin dışında daha yakın bir zamanda ise, bir grup kuramcı, 'post-modernizm'in aslında, modernist ilkelerin çok fazla yoğunlukla hayata yansıtılmasının bir yan etkisi olduğunu iddia etmişlerdir (Crook, Pakulski, Waters, 1992). Onlara göre, 'modernleşme'nin temel ilkesi olan 'rasyonellik' hem maddi üretim alanının da hem de kültürel alanda o kadar mübalağa edilmiştir ki, her şey parçalanmış ve 'bütünlük'ler anlamını yitirmiştir. Aşırı farklılaşma/bireyselleşme, geleneklerin kaybolması ile sonuçlanmıştır.

Ancak, doğaldır ki, 'post-modernizm'in tavsiye eder görüldüğü dönüşümler, 'modernleşme' sürecini tamamladıkları iddia edilen Batı ülkeleri için farklı, az gelişmiş ülkeler için farklı sonuçlar içerecektir. 'Post-modernizm', 'modernleşme'nin, az gelişmiş ülkelere yaptığı tavsiyeleri ters yüz ederek, değişimin yönünü değiştirmek istemektedir. Oysa, belki

de Habermas'ı doğrular bir şekilde, 'modernleşme' fikrinin ilk kez ortaya atılmasından sonra geçen uzunca bir zamana, niyete ve gayrete rağmen, az gelişmiş ülkeler, az gelişmişlikten kurtulamamışlar; refah toplumunu yaratamamışlardır. Bir anlamda bu, Batı ülkelerince tavsiye edilen 'modernlik'in az gelişmiş ülkelerin umduğu/beklediği refahı getirememiş olmasını göstermektedir. Bunun neden başarısız olduğu sorusu ise, ciddi bir şekilde sorulmaya başlanmıştır. Tam bu noktada Batı merkezci bilim, 'modernleşme' ilkelerinin terk edileceğini, bunun yerini 'post-modern' ilkelerin aldığını/almakta olduğunu haber vermektedir. Batı, 'post-modern' tartışmalarla az gelişmiş ülkelere yeni tartışma konuları ihraç etmiş olmaktadır. Bu durumda, az gelişmiş ülkelerde, modernleşme sürecinin neresinde bulunduğu, bu süreçte, başarılı sağlanmışsa neden, başarısızlık varsa neden başarısız bulunduğu, bilim çevrelerince/halk tarafından yeteri kadar tartışılmadan, bireyler neredeyse kendilerini post-modern bir hayat tarzı içerisinde buluvermektedirler. Bir zamanlar siyasi bir manevra aracı olarak görülen modernleşme, günümüzde yerini, gerçek anlamda yaşanabilecek ekonomik ve toplumsal gelişmenin önünde bir tuzak gibi duran post-modernliğe terk etmiş gibidir.

Doğaldır ki, Batı uygarlığı, 'modernleşme/rasyonelleşme' sayesinde elde ettiği çok ciddi ekonomik ve siyasi gücü/egemenliği muhafaza etmeyi dış siyasetinin merkezi haline getirmek isteyecektir. Az gelişmiş ülkelere de, 'modernleşme/rasyonelleşme' tavsiye edilerek sağlanan sermaye birikimi, girilen bu yeni dönemde, 'irrasyonelleşme' tavsiye edilerek güvence altına alınmak istenebilecektir. Çünkü, az gelişmiş ülkeler artık dünya kaynaklarının adil dağılımını savunmaya ve bu yolda örgütlülüklerini arttırmaya başlamış görünmektedirler.(4) O halde, henüz sadece ipuçları ile karşı karşı olduğumuz post-modernizm bu haliyle, siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamda modernleşme idealinden büyük ölçüde farklılıklar içerse dahi, amaç açısından, bu iki söylemin, benzer olduklarını söylemek mümkündür. Post-modernizm, modernizmin açtığı yolu daha da genişletebilecektir.

Post-modernist startejilere karşılık, az gelişmiş ülke aydınları, zengin bir ulus olabilmenin yolunun, 'iç koşulları/dinamikleri' yeniden düzenlemek (yani 'modernleşme') kadar, 'dış koşulların/dinamiklerin' ('bağımlılık' ve 'dünya sistemi' kuramları) de önemli olduğu bilincinde

4 Örneğin, Kuzey Afrika ülkeleri 1970'li yıllarda bunu açıkça talep etmişler; OPEC Asya'da, ECLA Latin Amerika'da kurulmuş ve Bağımsızlar hareketi oldukça sempati toplamıştır. Bununla birlikte bölgesel hareketlilik gelişmiş; Karadeniz Ülkeleri ve Akdeniz Ülkeleri işbirliğine yeltenmişler. Ayrıca son zamanlarda Türkiye'nin girişimi ile G-7 ülkelerine karşılık D-8 hareketi başlatılmıştır.

olmalıdır. Gelişme sosyolojisi alanında son zamanlarda sıkca vurgulandığı gibi (Apter, 1988; Mouzelis, 1988), dünya siyasetinin içine düştüğü zengin/fakir çatışmasının aşılmasının gerçekleştirilmesi, iç ve dış koşulların birlikte değerlendirilmesi ile olabilecektir. Modernleşme kuramları hem siyasi bir amaç gütmeleri hem de sadece iç koşullara önem vermeleri ile yanılmış olmalarına rağmen, az gelişmiş ülkeler, 'modernleşme' ile gelmek istedikleri noktaya gelemediklerinden dolayı 'modernleşme'kten vazgeçmemelidirler. Böyle bir olası 'vazgeçirtme' stratejisi, 'post-modernizm' aracılığıyla, az gelişmiş ülkelere ihraç edilmek isteniyor görünmektedir. Batı ülkeleri az gelişmiş ülkelerin gündemini belirleyecek yeni araçlar sunmaktadırlar. Buna karşılık, az gelişmiş ülkelerde de, post-modern söylem, 'liberal' değerlerin geliştirilmesi adına oldukça rağbet görmeye başlamıştır (örneğin, kimi İslam ülkelerinde din'i çıkış noktası olarak alan çevreler, bu tür söylemleri kullanarak, pozitivist düşüncüyü eleştirmek eğilimindedirler). 'Post-modern'lik 'mistisizmi' ve onun çağrıştırdığı alanları meşrulaştırarak, halkları ya da az gelişmiş ülkeleri 'modernleşme'nin ilkelerinden, (örneğin rasyonellik ilkesinden) uzaklaştırmayı hedeflemektedir. Oysa, Batı bugünkü 'gücünü' bu ilkelere borçludur. Az gelişmiş ülkeler de 'kendi rasyonellik' yorumlarını kendileri yaratarak, 'modernleşme'nin hedefi olan zengin bir ulus olabilmelidirler. Unutulmaması gereken nokta, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasının -bir güç haline gelmesinin- gelişmiş ülkelere ve onun kuramcılarına hiç bir çıkar sağlamayacağıdır. Gelişmiş ülke bilimcilerinin az gelişmiş ülkeleri kalkındırarak, 'bilim etiğine' dayalı 'doğru' bilgileri neden üreteceklerinin mantıksal bir cevabı yoktur.

SONUÇ

Modernleşme kuramları, az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmeleri için 'rasyonel' önerilerde bulunuyorlar gibi görünseler de, kendi rasyoneliteri gereği, içinde doğdukları ülkelerin 'dış politikaları' ile ilişkili olmak durumunda kalmışlardır. Modernleşme kuramları az gelişmiş ülkelerin gelişmemişliklerinin nedeni olarak ilkin kendi 'iç koşullarını/dinamiklerini' göstermektedirler. Oysa, tavsiye ettikleri gibi az gelişmiş ülkelere dışardan yapılan yardımlar, bu ülkelerin kalkınmalarından çok, iyi birer alıcı olmaları ile sonuçlanmıştır. Ancak, günümüzde geline nokta, Batı, 'modernleşme' ilkelerini terk ederek yeni ilkeler bütünü yaratmak yani 'post-modernizm'i hayata geçirmek istemektedir. 'Modernleşme'ye artık hiç bir ihtiyacı kalmamış gibi görünmektedir. Batı, amacına eriştiği aracı artık terk etmek eğilimindedir. Post-modernizm, az gelişmiş ülkelere 'modernleşme' ilkelerini bırakmalarını tavsiye etmektedir. Ancak, daha

önce tavsiye edilen 'modernleşme'nin ilkeleri ile kalkınamayan az gelişmiş ülkelerin 'post-modernizm'in ilkeleri ile kalkınabilecekleri şüphelidir. Her türlü farklılıklarına rağmen, amaç/hedef açısından, 'post-modernizm', aslında 'modernizm'in bir uzantısı gibi durmaktadır.

O halde, kalkınma süreci yeniden gözden geçirilmeli, hem 'iç' hem de 'dış' dinamiklerle, bilimsel etik çerçevesinde açıklanmalıdır. Böyle bir yaklaşım, doğal olarak, dünya kaynaklarının yeniden dağılımını gerektirecektir. Nasıl ki, 'modernleşme' ve 'post-modernist' kuramlar şimdiye kadar, ister istemez, kendi ülkelerinin siyaseti ile içli dışlı olmuşlarsa, söz konusu böyle bir yaklaşımın yaygınlaşması da, az gelişmiş ülkelerdeki bilim ile siyasetin birlikteliğini zorunlu kılmaktadır. Bunun yanı sıra, 'modernleşme' kuramcılarının arzu ettikleri gibi, az gelişmiş ülke bilim adamları Batı kültürünün temsilcileri olmaktan kurtulup (Alatas, 1974), kendi 'rasyonalitelerini' kuracak düşünsel ölgunluğa erişebilmelidirler. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyadaki gelişmeler bir bütün olarak göz önünde bulundurulursa, şurası artık açıktır ki, az gelişmiş ülkeler sadece kendi çabaları sonucunda kalkınabileceklerdir.

SUMMARY

The major concern of this study is mainly related to the relationship between the modernisation theory and the political activities of the Western countries. In this context, it is argued that the "modernisation" theories assisted to mould the foreign politics of the countries in which they were developed. Despite the fact that this point has been emphasised several times within the developmental literature before (e.g. "dependency theories" and "world system" theories), this work will be agreed that, while the Turkish society is passing throughout a liberal phases which gives a rise to the ethical chaos, revision of the main assumptions of the "modernisation" theories would be a help to determining and creating a new target in the process of modernisation. In addition, this work will also indicate that a new paradigm created in the West and called "post-modernism" has begun to have its effects on the "modernisation" process of the undeveloped countries. The western politic-makers hope that the undeveloped countries, which have tried to adopt the western values to their culture for long time, but not yet modernised, would embrace the "post-modern" discourse as a "saver" in their development. However, the main argument of the "post-modernism" is rather different from that of modernisation. While modernisation saw "rationalism" as a distinct feature of the development, "post-modernism" refused totally all functions of "rationalism" of "modernisation" or "enlightenment". According to the interpretation of the life from the perceptive of "post-modern" approach, "irrationalism" could be seen as meriteful instrument in methodological dilemmas. In one sense, "post-modernism" intended to pending all historical approaches. Whereas, "modernisation" theories, as a whole, advised undeveloped countries to give up their tradition and create a new one in the line of western culture. This is especially emphasised within the works of Durkheim, Weber and Parsons and their followers'. For this reason, it is pointed

out that none of these theoreticians has been really concerned with the development problems of the undeveloped countries. What they had in their mind was how to solve the problems specific to their countries. While Durkheim tried to find a solution to the 'anomie' which France was involved in the last century, Weber made his contribution to the understanding of the western reasoning and Parsons examined multi-cultural structure of USA and showed a way-out to the political puzzles of his government. On the undeveloped countries' side, all these studies, which were nationally-biased, were considered as universally valid. Therefore, this work argues that, like "modernisation" theory, "post-modern" discourse is presented to the elites of the undeveloped countries, to make much easier the extraction of surplus value from the international market relations. If the elites of underdeveloped countries cannot make their own realistic development strategy, the gap between the poor and rich people of the World will grow even wider day by day.

KAYNAKÇA

- ALATAS, H.S. (1974), "The Captive Mind in the Development Studies", **International Social Science Journal**, T.X.XIV, No.1.
- AMİN S. (1976), **Unequal Development: An Essay on the Social Formation of Peripheral Capitalism**, The Harvest Press.
- APTER, D. (1988) **Rethinking Development: Modernization, Dependency, and Postmodern Politics**, Newburypark: Sage.
- BAŞKAYA, F. (1994), **Gelişme Ekonomisinin Yükselişi ve Düşüş**, Ankara: Imge Yay.
- BAUDRILLARD, Jean (1975) **The Mirror of Production**, St.Louise.
- BAUDRILLARD, Jean (1983) **Simulations, Semiotext**, New York.
- BELL, D. (1960) **The End of Ideology**, Glencoe, III, Free Press.
- BELL, D. (1973) **The Coming of Post-Industrial Society**, London: Basic,
- BELL, D. (1976) **Cultural Contradictions of Capitalism**, New York.
- BELLAH, Robert. N. (1957), **Togugawa Religion**, Boston: Beacon
- BELLAH, Robert. N. (1958) "Religiouse Aspect of Modernisation in Turkey and Japan", **American Journal of Sociology**, 64 , pp.1-5.
- BENDIX, R. (1967) 'Tradition and Modernity Reconsidered', **Comperative Studies in Society and History**, IX(3), pp.292-346.
- BOGARD, W. (1990) "Closing Down The Social: Baudrillard's Challenge to Contemporary Sociology", **Sociological Theory**, 8:1-5.
- BURGIN, Victor. (1986) **The End of Art Theory: Criticism and Post-modernity**, London.
- CALLINICOS, Alex. (1990) **Against Postmodernism: A Marxist Critique**, New York.
- CARDOSO, F. H. (1982) "Dependency and Development in Latin Ame-

- rica", in H. Alavi, & T. Shanin (eds), **Introduction to the Sociology of Developing Societies**, London: Macmillian
- CARDOSO, F.H. (1977) "The Consumption of Dependency Theory in the United States", **Latin America Research Review**, XII(3)P.7-24.
- COHEN, R. (1983) "The Sociology of Development and the Development of Sociology", **Social Science Teacher**, 12., no.2.
- COLEMAN, James S. (1965) **Education and Political Deveopment**, Princeton, NJ. Princeton University Press.
- CROOK, S., J. Pakulski, M. Waters (1992) **Postmodernisation**, London: Sage.
- DAHRENDORF, Ralf (1959) **Class and Class Conflict In Industrial Society**, Stanfodr University Press.
- DAVIS, Winston (1987) "Religion and Development: Weber and East Asia Experiences", in Myron Weiner and Samual Huntington (eds), **Understanding Political Development**, Boston: Little Brown, p.221-279.
- DERRIDA, Jacque (1987) **The Truth in Painthing**, London.
- DOS SANTOS, T. (1971), "The Structure of Dependency", in, K. T. Kan and Donald C. Hodges (eds.), **Readings in the U.S. Imperialism**. Boston: Extending Horizons, pp.225-236.
- DURKHEIM, Emile (1933) **The Division of Labour in Society**, The Free Press.
- DURKHEIM, Emile (1990) **Selected Writings**, A.Giddens (ed)., Cambridge University Press.
- EHRENREICH, B. and J. EHRENREICH, (1996), "Profesyonel-Yonetici Sınıf", iç Zafer Cirhinlioğlu (der ve çev.), **Meslekler ve Sosyoloji**, Ankara: Gündoğan Yay.
- EISENSTADT, S.N. (1964), "Social Change, Differentiation and Evoluation", **American Sociological Review**, vol.29.
- EISENSTADT, S.N. (1970), 'Social Change and Development', in S.N.Eisenstadt, (ed.), **Reading in Social Evolution and Development**, Oxford: Pergamon, pp.3-33.
- ETZIONI, Amatai (1968) **Active Society**, Free Press, London.
- FEKETE, John. (ed.) (1988), **Life after Post-modernism**, London.
- FEYERABEND, Paul. K. (1975) **Against Method**, London.
- FRANK, Andre Gunder (1967) **Capitalism and Underdevelopment in Latin America**, New York: Mounthly Review Press
- FRANK, Andre Gunder (1969) **Latin America: Underdevelopment or Revolution**, New York: Monthly Review Press
- GIDDENS, A. (1984) **The Constitution of Society**, Oxford.
- HABERMAS, Jurgen. (1985), "A Philosophico-Political Profile", New

- Left Review**, 151, p.75-105.
- HABERMAS, Jürgen (1987) **A Philosophical Discourse of Modernity**, Oxford and Cambridge.
- HARVEY, D. (1989) **The Condition of Post-modern**, Oxford:Blackwell.
- HASSAN, Ihab (1980) "The Question of Post-modernizm", in Harry R. Garvin (ed.), **Romanticism, Modernism, Post-modernism**, London: Bucknell Review, pp.117-26.
- HOBSBAWN, E. (1979) "The Development of the World Economy", **Cambridge Journal of Economics**, 3(3), pp.305-318.
- HOSELITZ, B. (1960) **Sociological Aspect of Economic Growth**, New York:Free Press.
- HUNTINGTON, S. (1984) "Will More Countries Become More Democratic?", **Political Science Quarterly**, 99:193-218.
- JAMESON, Frederic (1984) "Post-modernism and the Cultural Logic of Capitalism", **New Left Review**, 146: 53-93.
- KELLNER, D. (1988) "Post-modernism as Social Theory: Some Challenges and Problems", **Theory, Culture and Society**, 5:239-69.
- KELLNER, D. (1990) "The Post-modern Turn; Positions, Problems, and Prospects, in G.Ritzer (ed.), **Frontiers of Social Theory: The New Syntheses**, New York: Colombia University Press, pp.255-286.
- LASH, S. and J. Urry. (1987) **The End of Organized Capitalism**, Cambridge: Polity.
- LEVY, M.J. (1966) **Modernization and the Structure of Society**, Prentice-Hall University Press.
- LEYS, C. (1982) "Samuel Huntington and the End of Classical Modernization Theory", in H. Alavi, & T. Shanin (eds), **Introduction to the Sociology of Developing Societies**, London:Macmillian.
- LIPSET, S.M. (1963) "Economic Development and Democracy", in S.M. Lipset (ed), **Political Man**, Garden City, NY:Anchor.
- LYOTARD, Jean-François (1984) **The Post-Modern Condition**, University of Minneapolis Press.
- MCCLELLAND, David (1976) **The Achieving Society**, New York: Van Nostrand.
- MOUZELIS, N.P. (1988) "Sociology of Development: Reflection on the Present Crisis", **Sociology**, Vo.22 No.1.
- NISPET, Robert, (1969), **Social Change and History; Aspect of the Western Theory of Development**, New York: Oxford University Press.
- PARSONS, T. (1971) **The System of Modern Societies**, Englewood Cliffs.N.J: Prentice-Hall.

- PARSONS, T. (1966) **Societies; Evolutionary and Comperative Perspectives**, Englewood Cliffs.N.J: Prentice-Hall.
- ROSE, M. (1991) **The Post-Modern and the Post-Industrial**, Cambridge University Press.
- ROSTOW, W.W. (1960) **The Stages of Economic Growth: A non-Communist Menifesto**, London: Cambridge University Presss.
- SMELSER, Neil (1964) "Toward a Theory of Modernization", in Amatai Etzioni and Eva Etzioni, (ed.), **Social Change**, New York: Basic Book, pp.268-284.
- SMITH, M.G. (1965) **The Plural Society in the British West Indies**, Berkeley: University of California Press.
- SPENCER, H. (1947) **İlk Prensipler**, (çev., Selmin Evrim), İst.: Milli Eğitim Basımevi.
- SRINIVAS, M.N. (1962) **Castle in Modern India**, London: J.K. Publisher.
- TIPPS, D.C. (1973) "Modernization Theory and The Comparative Study of Societies: Critical Perspective", **Comparative Studies in Society and History**, vol.15.
- TOENNIES, F. (1957) **Community and Society**, Michigan: Michigan State University Press, East Lansing.
- WALLERSTEIN, I. (1976) **The Modern World System**, New York Academic Press.
- WALLERSTEIN, I. (1982) "The World Capitalist System", in Hamza Alavi & T. Shanin, (eds.) **Introduction to the Sociology of Developing Societies**, London: MacMillan.
- WATERS, Malcom. (1994) **Modern Sociological Theory**, London: Sage.
- WEBER, Max. (1968) **Economy and Society**, New York: Bedminster Press.
- WEBER, Max. (1985) **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, (çev. Zeynep Aruoba), İstanbul: Hill Yayınevi.
- WEBER, Max. (1989) **Selections in Transition**, W.G.Runciman (ed.), Cambridge University Press.
- WEINER, Myron and Samuel Huntington (eds.). (1987) **Understanding Political Development**, Boston: Little Brown.